

СТАТУТ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА 1588 ГОДА – ВЫДАТНЫ ПМНІК ПРАВАВОЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСКАГА НАРОДА

Л. Л. Голубева

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск, Беларусь

Паказаны ўплыў ідэй гуманізму і Рэфармацыі на змест Статута ВКЛІ 1588 г. Прааналізаваны асобныя нормы канстытуцыйнага права, адзначана, што гэты звод законаў дзяржавы з’явіўся выдатным помнікам беларускай мовы і юрыдычнай думкі феадальнай эпохі.

СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1588 ГОДА – ВЫДАЮЩИЙСЯ ПАМЯТНИК ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛОРУССКОГО НАРОДА

Л. Л. Голубева

Белорусский государственный университет, г. Минск, Беларусь

Показано влияние идей гуманизма и Реформации на содержание Статута ВКЛІ 1588 г. Проанализированы отдельные нормы конституционного права, отмечено, что этот свод законов государства явился выдающимся памятником белорусского языка и юридической мысли феодальной эпохи.

STATUTE OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA 1588 – AN OUTSTANDING MONUMENT OF LEGAL CULTURE OF THE BELARUSIAN PEOPLE

L. L. Golubeva

The Belarusian State University, Minsk, the Republic of Belarus

The influence of the ideas of humanism and the Reformation on the content of the Statute of the GDL 1588 is shown. Separate norms of constitutional law are analyzed, it is noted that this set of state laws was an outstanding monument of the Belarusian language and legal thought of the feudal era.

Самай значнай з’явай у развіцці права Беларусі XVI ст. з’яўляецца распрацоўка і прыняцце статутаў Вялікага Княства Літоўскага 1529, 1566, 1588 гг. Менавіта на гэты час прыходзіцца другі перыяд у развіцці заканадаўства – статутовы перыяд. З’яўленне ў дзяржаве такіх буйных нарматыўных прававых актаў сведчыць аб высокім развіцці грамадска-

палітычнай і прававой думкі, культуры, адукацыі. Для статутаў, і асабліва для Статута 1588 г. характэрна ярка адлюстраваная гуманістычная накіраванасць. Змест статутаў сведчыць аб нараджэнні новай формы правасвядомасці. Ідэі гуманізму і Рэфармацыі, якія ў той час шырока распаўсюджваліся ў грамадстве, аказалі значны ўплыў на развіццё заканадаўства Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ). Прагрэсіўныя палажэнні і прынцыпы, замацаваныя ў статутах, даюць магчымасць сцвярджаць, што ў гэтых выдатных помніках права паслядоўна праводзіцца ідэя ўстанаўлення прававой дзяржавы.

Статут 1529 г. з’явіўся першым у Еўропе сістэматызаваным зборам прававых нормаў розных галін права. З прыняццем Статута 1566 г. сістэматызацыя ўласнага заканадаўства ў значнай ступені апырэджала падобныя работы ў іншых феадальных дзяржавах. Гэты факт сведчыць таксама аб тым, што ў ВКЛ ужо ў той час грамадскія адносіны стаялі на даволі высокім узроўні і меліся юрысты, дастаткова падрыхтаваныя тэарэтычна і практычна, здольныя адлюстраваць і замацаваць гэтыя адносіны ў заканадаўстве.

Буйныя сацыяльныя і палітычныя змяненні, якія адбыліся ў сувязі з правядзеннем у жыццё аграрнай рэформы 1557 г., а таксама падпісанне акта Люблінскай уніі 1569 г. выклікалі неабходнасць унясення змяненняў у заканадаўства ВКЛ. Рэдакціраванне Статута 1566 г. закончылася вельмі хутка, а законы аб сеймк 1567 і 1568 гг. унеслі ў права такія змяненні, што неадкладна спатрэбіўся новы перагляд статутавага заканадаўства. Гэтым занялася камісія з 14 чалавек, якія былі выбраны на Люблінскім сейме 1569 г. На думку выдатнага даследчыка М.В. Доўнар-Запольскага на чале гэтай камісіі стаяў біскуп віленскі, знакаміты Валерыян Пратасевіч, вядомы сваімі “здоровымі нацыянальнымі пачуццямі”. Таксама ў склад камісіі ўваходзілі Мельхіор Шэмет, кашталян жмудскі, князь Л. Свірскі, Павел Сакалінскі, падкаморы віцебскі Марцін Валадковіч з Мінскага ваяводства і некаторыя іншыя. Сакратарамі гэтай камісіі былі вядомыя пісары земскіх судаў – Андрэй Мапцкевіч з Вільні і Пётр Станіславоўвіч з Ашмян. Несумненна ў гэтай камісіі вялікую ролю адыграў вайт віленскі Аўгустын Ратундус – выдатнейшы юрыст, доктар права. Напэўна, у гэтай камісіі прымаў удзел не менш знакаміты юрыст у галіне рымскага права і нямецкага – Шчэрбіч. Наогул, у склад камісіі ўваходзілі шмат знакамітых людзей таго часу, найбольш адукаваных юрыстаў і прычым належачых да старых рускіх фамілій. Працай камісіі кіравалі А.Б. Валовіч і Л.І. Сапега, якія займалі ў той час адпаведна пасады канцлера і падканцлера ВКЛ. На думку польскага гісторыка Ю. Бардаха ў рабоце камісіі па складанню і рэдакціраванню Статута 1588 г. таксама прымалі ўдзел Мікалай Юр’евіч і Крыштаф Мікалаевіч Радзівілы, а таксама вядомы беларускі асветнік XVI ст. А. Волан. Аднак ступень іх удзелу ў гэтай працы дакладна не вызначана. Да канца 1584 г. работа над Статутам была закончана, але ў сувязі з тым, што ён ігнараваў акт Люблінскай уніі 1569 г., прадстаўнікі Польшчы не дапускалі яго зацвярджэння на агульным сойме Рэчы Паспалітай. Жыгімонт III Ваза зацвердзіў Статут сваім прывілеем ад 28 студзеня 1588 г.

Трэці Статут з кропкі гледжання прававой тэорыі і практыкі меў значна перавага перад сваімі папярэднікамі – статутамі 1529 і 1566 гг. У ім больш дакладна адлюстраваны дзяржаўна-прававыя ідэі таго часу, асновы грамадскага і дзяржаўнага ладу, а таксама некаторыя прагрэсіўныя ідэі, выказаныя ідэолагамі гуманізму. Асноўнае ж дзяржаўна-прававое значэнне Статута 1588 г. заключалася ў тым, што ён заканадаўча аформіў захаванне ВКЛ як самастойнай дзяржавы насуперак акту Люблінскай уніі. Складальнікі Статута не ўнеслі ніводнай нормы, якая б супярэчыла дзяржаўнай самастойнасці ВКЛ. Нормы канстытуцыйнага права, выкладзеныя ў Статуце 1566 г., былі захаваны ў Статуце 1588 г. Складальнікі новага Статута як бы не заўважылі або не зразумелі акта Люблінскай уніі аб уключэнні ВКЛ у склад Польшчы. Такія адносіны канстытуцыйна-прававых нормаў Статута да акту Люблінскага сейма 1569 г. з’яўляецца дакладным пацвярджэннем таго, што шляхта ВКЛ, удзельнічаючы ў працы соймаў, ваража адносілася да аб’яднання ВКЛ з Польшчай.

Статут 1588 г. складаўся з 14 раздзелаў, у якіх утрымлівалася 487 артыкулаў. У Статут увайшлі нормы канстытуцыйнага права, чаго на той час не было ў заканадаўчай практыцы іншых еўрапейскіх дзяржаў. Ён абагульніў тагачасныя дзяржаўна-прававыя ідэі, некаторыя з іх апырэджавалі свой час. У Статуце знайшла адлюстраванне тэорыя падзелу ўлад на заканадаўчую (сойм), выканаўчую (вялікі князь, адміністрацыйны апарат) і судовую (Трыбунал ВКЛ, земскія і падкаморскія суды, выбарныя і незалежныя ад адміністрацыі). Ідэі Рэфармацыі і верацярпімасці замацаваны ў артыкуле 3 раздзела III, згодна з якім вялікаму князю і сім дзяржаўным органам прадпісана забяспечваць спакой усіх жыхароў дзяржавы, незалежна ад таго, якога вучэння яны прытрымліваюцца ў хрысціянскім веравызнанні. Ідэі гуманізму адбіліся і на нормах крымінальнага і грамадзянскага права. У пэўнай ступені гарантаваліся маёмасныя і асабістыя правы мяшчан. Кожны вольны чалавек мог пры жаданні выехаць за мяжу, калі гэта рабілася не на шкоду сваёй краіне. Статут юрыдычна замацоўваў тыя фактычныя адносіны, якія склаліся паміж ВКЛ і Польшчай пасля 1569 г., але абавязваў урад вярнуць адлучаныя ад Княства землі, забараняў прызначаць на дзяржаўныя пасады і надзяляць зямлёй “чужаземцаў і заграшніцаў”, у тым ліку і падданных Польшчы, захаваў адасобленасць дзяржаўных устаноў, арміі, заканадаўства, эканомікі і фінансаў ВКЛ. Уладаром дзяржавы прызначаўся вялікі князь, названы ў Статуце гаспадаром. Вялікі князь валодаў паўнамоцтвамі ва ўнутраных і знешніх справах дзяржавы. Ён лічыўся кіраўніком усіх вышэйшых распарадчавыканаўчых органаў, прызначаў і змяшчаў з пасадаў службовых асоб, распараджаўся войскам, дзяржаўнай маёмасцю і скарбам, мог накіроўваць і прымаць замежных паслоў, заключаць пагадненні з іншымі дзяржавамі, уступаць у саюзы, абвешчаць вайну і заключаць мір. Вялікі князь валодаў правам заканадаўчай ініцыятывы, ажыццяўляў вышэйшы суд у дзяржаве і іншыя важнейшыя функцыі дзяржаўнай улады і кіравання. Шэраг артыкулаў Статута абавязвалі вялікага князя і дзяржаўныя органы кіравання паступаць у

адпаведнасці з законам, клапаціцца аб інтарэсах дзяржавы і народа. Але многія паўнамоцтвы вялікага князя былі абмежаваны і выконваць іх ён мог толькі са згоды рады ВКЛ, сойма, вышэйшых дзяржаўных службовых асоб. Статут замацоўваў феадальны грамадскі лад, наяўнасць двух асноўных класаў: феодалаў і феадальна залежных сялян. Згодна з артыкулам 30 раздзела 3 гасудар і ўсе дзяржаўныя органы павінны былі забяспечыць спакой усіх жыхароў дзяржавы, незалежна ад таго, якога вучэння яны прытрымліваліся ў хрысціянскім веравызнанні. Свабода веравызнання, што існавала ў той час у Беларусі, садзейнічала развіццю прагрэсіўных прававых ідэй, якія выказваліся знакамітымі асветнікамі таго часу С. Будным, А. Волана і інш. Князі, паны радныя і паны харугоўныя мелі права судзіць не толькі простых людзей, але і залежную ад іх шляхту, даваць ёй у часовае карыстанне землі, маёнткі, а таксама адбіраць гэтыя маёнткі, нягледзячы на даўнасць уладання. Статут рэгламентаваў таксама некаторыя правы і абавязкі простых людзей і прадстаўнікоў этнічных груп – сялян, слуг, чэлядзі, мяшчан, рамеснікаў, яўрэяў, татараў. Ён абараняў інтарэсы буйных і сярэдніх феодалаў і ўзмацняў іх прывіляванае становішча, канчаткова запрыгоніў сялян. Для шляхты Статут прадугледжваў крымінальную адказнасць за забойства простага чалавека, забараняў перадачу ў няволю вольнага чалавека за даўгі або злачынства, абмяжоўваў пакаранне непаўналетніх да 16 гадоў. Статут дэклараваў, што ўсе простыя людзі разам з феодаламі ўдзельнічаюць у выбранні гаспадара. Аднак простых людзей не дапускалі ў сойм, а іх удзел у палітычным жыцці абмяжоўваўся выключна мясцовымі валаснымі справамі.

Праз увесь Статут праводзіцца ідэя ўмацавання прававога парадку, пры якім усе дзяржаўныя органы і службовыя асобы абавязаны дзейнічаць толькі ў адпаведнасці з законам. Ідэя прававога парадку была накіравана супраць дэспатызму гасудара, буйных феодалаў і сярэдневяковай тэакратычнай тэорыі паходжання і сутнасці дзяржавы. Гэта ідэя была выкладзена Л. Сапегам у Звароце да ўсіх саслоўяў ВКЛ. Ён пісаў “... для таго правы ўстаноўлены, каб багатаму і моцнаму не ўсё можна было рабіць. Як Цыцэрон казаў, што з’яўляемца нявольнікамі правоў для таго, каб карыстацца свабодай маглі”. Абвяшчэнне ідэі верхавенства права ў перыяд феадалізму сведчыла аб зараджэнні новай дзяржаўна-прававой тэорыі, якая найбольш поўна выявілася ў нормах канстытуцыйнага права, дзе адлюстраваны дзяржаўны суверэнітэт, грамадскі і дзяржаўны лад, асноўныя правы і абавязкі насельніцтва, галоўныя прынцыпы судовага ладу.

Выданне Статута 1588 г. мела выключна важнае значэнне для ўсёй наступнай гісторыі развіцця беларускай дзяржаўнасці. Статут з’явіўся важным крокам на шляху развіцця прававой думкі і адлюстраванні змяненняў, якія адбыліся ў эканамічным развіцці. Статут быў надрукаваны ў Віленскай друкарні братаў Мамонічаў. У 1614 г. Статут быў перакладзены на польскую мову і неаднаразова на ёй перавыдаваўся. Пры падрыхтоўцы ў Расіі Саборнага Ўлажэння цара Аляксея Міхайлавіча 1649 г. Статут быў перакладзены на рускую мову. У 1811 г. Статут быў ізноў перакладзены на рускую мову і

выдадзены ў Пецярбургу на дзвюх мовах: рускай і польскай. У XVII ст. ён быў перакладзены на нямецкую мову. Выкарыстоўваўся у судах Латвіі і Эстоніі. Нормы Статута 1588 г. прымяняліся і ва Ўкраіне, якая ў XVII ст. была далучана да Расіі, а таксама на той яе тэрыторыі, якая працягвала захоўвацца ў складзе Польшчы. Статут з'яўляўся неабходным дапаможнікам і для юрыстаў самой Польшчы ў XVI – XVIII стст. У XVII – XIX стст. Статут 1588 г. быў перакладзены на рускую, украінскую, нямецкую, французскую, лацінскую мовы.

Статут 1588 г. быў напісаны на беларускай мове, што рабіла яго зразумелым і даступным для ўсяго насельніцтва. Пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі Статут працягваў дзейнічаць у Віцебскай і Магілёўскай губернях да 1831 г., а ў Віленскай, Гродзенскай і Мінскай – да 1840 г. Ён быў дзеючым законам больш за 250 гадоў. Складальнікі і рэдактары Статута ўнеслі ў яго цэлы шэраг прагрэсіўных нормаў, якія паставілі яго на адно з першых месцаў сярод помнікаў феадальнага права еўрапейскіх краін. Статут ВКЛ 1588 г. – выдатны помнік беларускай мовы і юрыдычнай думкі феадальнай эпохі.